Eduskunta
Valtiontalouden tarkastusvaliokunta

Lausunto

Asia

K 20/2024 vp Valtiontalouden tarkastusviraston vuosikertomus eduskunnalle 2024

Yhteystiedot

Itä-Uudenmaan hyvinvointialue
Y-tunnus: 3221339-3
Mannerheiminkatu 20 K, 3. krs
Max Lönnqvist

Lausuntopyyntö

Tarkastusvaliokunta on pyytänyt Itä-Uudenmaan hyvinvointialueen näkemystä arviointimenettelystä. Erityisesti on pyydetty näkemys seuraavista asioista:

1. Mikä on hyvinvointialueen näkemys arviointimenettelystä arvioitaessa hyvinvointialueiden kykyä järjestää sosiaali- ja terveydenhuollon ja pelastustoimen palveluita?
2. Mitä seikkoja palveluiden turvaamisen kannalta olisi tärkeä ottaa huomioon?

Lausunto

Arviointimenettelyyn vaaditaan hyvinvointialuelain 123 §:n mukaan ainoastaan yhden kriteerin täyttyminen seuraavista:
1) hyvinvointialue ei ole kattanut taseeseen kertynyttä alijäämää määräajassa;
2) konsernituloslaskelman vuosikatteen ja poistojen suhde on alle 80 prosenttia kaksi tilikautta peräkkäin;
3) konsernitilinpäätöksen laskennallinen lainanhoitokate on alle 0,8 kaksi tilikautta peräkkäin; tai
4) hyvinvointialueelle on myönnetty lainanottovaltuus taikka kaksi kertaa kolmen peräkkäisen tilikauden aikana lisärahoitusta.

Saman lain 2 §:ssä hyvinvointialueille taataan itsehallinto.

Alueiden rahoituspohjaa rakennettaessa ei ole riittävän tarkasti pystytty arvioimaan tosiasiallisia kuluja, joita alueille syntyy lakisääteisten velvoitteiden hoitamisesta (erityisesti laki hyvinvointialueiden rahoittamisesta 3, 5 ja 6 §). Tämän seurauksena alueiden kyky käyttää itsehallintoaan on rajattu jo ennen alueiden toiminnan alkamista.

Hyvinvointialueuudistuksen eräänä keskeisenä elementtinä oli alueiden itsehallinto. Valtaa siirrettiin kuntien itsehallinnolta uusille alueille, mutta uudistuksen tarkoituksena ei ollut muuttaa sosiaali-, terveys- ja pelastuspalveluita tosiasiallisesti valtiovetoisiksi palveluiksi, vaan niiden oli edelleen tarkoitus pysyä alueen asukkaiden päätösvallassa.

Hyvinvointialueille ei käytännössä ole annettu mahdollisuuksia rahoittaa toimintaansa tuloja lisäämällä, sillä asiakasmaksut ovat jo lähtökohtaisesti olleet lähes kaikkialla lain sallimissa enimmäismäärissä. Samanaikaisesti on muu rahoitus ollut selvästi liian vähäistä. Tämä ilmenee siitä, että useat hyvinvointialueet ovat suurissa talousvaikeuksissa jo kahden vuoden toiminnan jälkeen. Tämä yhdistettynä arviointimenettelyn kriteereihin johtaa siihen, että tosiasiallinen itsehallinto ei toteudu siten, kuin hyvinvointialuelakia säädettäessä on mielestämme tarkoitettu.

Arviointimenettelyn olisi hyvä olla poikkeama, jota noudatetaan tilanteissa, joissa hyvinvointialue on omalla toiminnallaan vaarantanut perusoikeuksien toteutumisen alueensa asukkaille. Hyvinvointialueiden ollessa vasta 2 vuotta toiminnassa, eivät ne ole ehtineet käynnistää toimintaansa täysimääräisesti eivätkä siten omalla toiminnallaan tällaista vaaraa aiheuttamaan, vaan vaarantuminen on seurausta uudistuksen virheellisestä rahoituslaskelmasta. Aikataulu tasapainotukseen on ollut liian tiukka ja ainoa tapa saada lisäaikaa tasapainotukseen on raskas arviointimenettely. Tämä ei ole tarkoituksenmukaista. Järjestämisvastuun siirroilla ja budjettilaeilla on tosiasiallisesti rajoitettu alueiden mahdollisuuksia toimia itsenäisesti. Emme katso, että tämä olisi ollut lainsäätäjän tarkoitus hyvinvointialueita perustettaessa.

Arviointimenettelyä tulisi mielestämme pitää poikkeamana, eikä sitä tulisi käyttää helposti tai usein siirtämään alunperin kunnille kuulunutta sosiaali-, terveys- ja pelastuspalveluiden johtamista ja niihin liittyvä itsehallintoa valtiolle. Siksi kriteeristöä tulisi arvioida uudestaan perustuslain näkökulmasta. Tämänhetkinen tulkinta ei tue ajatusta, että alueilla olisi tosiasiallisesti kunnollista itsehallintoa.

Hyvinvointialueemme katsookin, että ennen arviointimenettelyn käynnistämistä, olisi hyvä arvioida alueiden realistiset rahoitustarpeet ja vastata niihin, joko antamalla hyvinvointialueille laajemmat mahdollisuudet hankkia itse rahoitusta, esimerkiksi asiakasmaksuilla, saattamalla valtionrahoitus tosiasiallista tarvetta vastaavaksi tai keventämällä lakisääteisiä velvoitteita tuntuvasti.

Tällä hetkellä hyvinvointialueet on asetettu tilanteeseen, jossa niiden on valittava, mitä lakeja ne aikovat noudattaa: joko talous tasapainotetaan, jolloin joudutaan laiminlyömään lakisääteisiä järjestämisvastuista, tai lakisääteiset järjestämisvelvoitteet hoidetaan ja alueen talous ei ole tasapainossa määräpäivään mennessä.

Alueemme tosiasiallista itsehallintoa kaventaa HUS-yhtymän rahoitusmalli, jossa hyvinvointialueiden mahdollisuudet vaikuttaa erikoissairaanhoidon kustannuksiinsa ovat käytännössä lähes olemattomat. Kustannuserä on suuri (noin kolmannes budjetistamme), joten itsehallintoa on myös näiltä osin kavennettu, eikä säästöjä voida hakea aluevaltuuston päätöksellä erikoissairaanhoidosta.

Palvelujen turvaaminen ei mielestämme siten parane sillä, että jo ennen alueiden perustamista mahdottomaksi rakennettua tilannetta aletaan vaikeuttamaan usean alueen osalta jo muutaman vuoden jälkeen uudistuksesta. Menettely rajoittaa alueen toimintaa (hyvinvointialuelaki 124 §) eikä palveluja pystytä välttämättä järkevöittämään ja siten kustannusnousua hillitsemään. Tämä ei edesauta alueen palveluiden toteutumista ja perusoikeuksien turvaamista samanaikaisesti talouden tilannetta hilliten.

Palvelujen turvaamisen kannalta olisi tärkeää, ettei hyvinvointialueiden toimintaedellytyksiä lakkauteta ennen uudistuksen pääsyä loppuun asti. Arviointimenettely kangistaisi päätöksentekoa alueella ja veisi alueen itsehallinnon käytännössä lopuiltakin osin.

Liitteet

Allekirjoitus
Max Lönnqvist
Hyvinvointialuejohtaja
Itä-Uudenmaan hyvinvointialue